

ANICENIA.

طرح درس بهترین انسان

نویسنده:
محمد علی شریعت پناهی

ایده شروع

یکی از فعالیت‌های رایج و پرمخاطب در میان نوجوانان، حضور در شبکه‌های اجتماعی مجازی است که به یک‌سری تجهیزات اولیه مانند گوشی هوشمند و اشتراک اینترنت نیازمند است. از سویی دیگر، از آنجا که یکی از نیازهای روانی نوجوانان در این دوره از رشد جسمی-روانی، نیاز به برتری‌جویی است، همواره به دنبال در اختیار داشتن بهترین‌ها است. بدیهی است خرید بهترین‌ها، مستلزم کسب شناخت کافی پیرامون قابلیت‌های گوناگون آنها است! بنابراین، مربی می‌تواند با شبیه‌سازی ماجراجویی به شکل زیر، ایده خود را این‌گونه مطرح کند:

یک روز شلوغ و پُرکار که با یکی از دوستانم برای خرید گوشی تلفن همراه به بازار رفته بودیم، متوجه شدم دقایق زیادی با فروشنده‌ها درباره قابلیت گوشی‌ها - یا به قول خودش آپشن - صحبت می‌کند. من که حسابی دیرم شده بود با لحن معترضانه بهش گفتم: «چرا این قدر معطل می‌کنی؟! یک گوشی بخر بریم دیگه!» در پاسخ من با تعجب زیاد گفت: «چقدر عجله می‌کنی؟ میدونی برای خرید یک گوشی چند ساعت تحقیق کردم تا به یک‌سری اطلاعات کافی از مدل‌ها و آپشن‌های آنها برسم؟». گفتم: «مگه فرقی هم می‌کنه؟ می‌خوای زنگ بزنی یا پیام بدی که همه این‌ها این کارو برات انجام میدن. همه این‌هایی که دیدی خوبن». گفت: «آره همه این‌ها گوشی‌اند؛ ولی بعضی از این‌ها بهتر و پیشرفته‌تر از بقیه‌اند!». به نظر شما این حرف درست است؟ اگر درست است، فکر می‌کنید این ویژگی‌ها چیست؟

مربی ضمن شنیدن سخنان دانش‌آموزان، تخته‌سیاه را به ۴ قسمت مساوی تقسیم کرده و در قسمت‌های ۴گانه این‌گونه می‌نویسد:

در قسمت اول، با کمک دانش‌آموزان لیستی از کارهای عادی گوشی‌های ساده را می‌نویسد.

در قسمت دوم، لیستی از قابلیت‌های گوشی‌های پیشرفته را یادداشت می‌نماید.

و در آخر نتیجه می‌گیرد که بعضی گوشی‌ها از بقیه آنها به خاطر دارا بودن یک سری ویژگی بهتر، کامل‌تر و پیشرفته‌تر هستند؛ هرچند به هر دوی آنها گوشی تلفن همراه گفته می‌شود.

سپس مربی از دانش‌آموزان می‌پرسد: به نظر شما آیا می‌توانیم این مثال را در مورد انسان هم پیاده کنیم؟

سپس برای مدیریت ذهن دانش‌آموزان در قسمت سوم برخی از کارهای مشترک و معمولی میان انسان‌ها و سایر موجودات (توجه: به هیچ وجه از لفظ حیوان استفاده نشود!) را یادداشت می‌کند. (مثل خوابیدن، خوردن، راه رفتن و...)

برای پر کردن قسمت چهارم، مربی به دانش‌آموزان می‌گوید: آیا ما می‌توانیم همانند گوشی‌های پیشرفته، انسان‌های پیشرفته هم داشته باشیم؟ اگر می‌توانیم ویژگی‌های این انسان‌ها چیست؟ (بعد از شنیدن نظرات دانش‌آموزان، بحث خود را این‌گونه شروع می‌کند:)

یادداشت

طبق بیان قرآن کریم^۱ خدا انسان را بر تمام مخلوقات برتری داده و به او مقام والای جانشینی خود را عطا کرده است؛

خوب آیا این مقام‌ها شامل همه انسان‌ها می‌شود؟ یا باید کسی که به این مقام می‌رسد دارای ویژگی‌هایی باشد؟

مثلاً آیا خدا گناهکاران را هم جانشین خود دانسته است؟ یا به نظر شما، آیا این حرف عقلانی است که خدای خوبی‌ها، جانشینان بدی روی زمین داشته باشد؟ (درخواست بارش فکری از دانش‌آموزان).

سپس به دانش‌آموزان می‌گوید: اسلام هم با نظر شما موافق است که هرکسی نمی‌تواند دارای این مقام باشد، به همین علت ملاک‌ها و ویژگی‌هایی را برای تربیت و شناخت انسان بهتر در سه شاخه گرایش، بینش و روش به ما معرفی کرده است:^۲

اول. بینش (شناخت)

از آنجا که رهبران آسمانی همواره تلاش کردند تا با ارائه بینش دقیق و عمیق، انسان‌ها را به سوی خدا دعوت کنند، می‌توان گفت: شناخت، مهم‌ترین رکن زندگی انسان به شمار می‌رود. این ویژگی در سه بخش قابل ارائه است:

الف) در بخش شناخت خدا معتقد است:

۱. امکان شناخت خدا با مطالعه اوضاع و احوال جهان وجود دارد.^۳

۲. خداوند، جهان را بر اساس علم و حکمت آفریده و همه موجودات را در یک مجموعه کاملاً مرتبط و هماهنگ خلق نموده است.^۴

۳. علم خداوند به افراد و پدیده‌ها از هرکس و هر چیز بیشتر است.^۵

۱. مری می‌تواند در این بخش از محتواهای طرح‌درس انسان‌شناسی ۱ استفاده کند.

۲. با توجه به اینکه بخش زیادی از مستندات بخش یادداشت، آیات قرآن کریم است، بهتر و لازم است مری محترم با مطالعه آیات، ترجمه آنها و نیز یادداشت‌برداری، از آیات و ترجمه آنها در هنگام ارائه بحث استفاده کند.

۳. طه، ۵۰.

۴. اعلیٰ، ۳-۱.

۵. اسراء، ۵۴.

۴. می‌توان به خدا توکل کرد و او به تنهایی بنده را کفایت می‌کند.^۱
۵. خداوند به بندگان بسیار نزدیک است و دعایشان را می‌شنود و اجابت می‌کند.^۲
- ب) در بخش شناخت جهان: آن را هدف‌دار می‌داند که بر اساس حکمت و نظم خاصی جریان دارد.^۳
- ج) در بخش شناخت خود:

۱. استعداد خویش را دانسته و بر طبق آن تلاش می‌کند.^۴
۲. به ملاقات با خدا ایمان دارد و برای آن روز برنامه‌ریزی می‌کند.^۵

دوم. گرایش (عاطفه)

از دیگر ابعاد شخصیت انسان بهتر که در قرآن مجید مورد دقت قرار گرفته، ویژگی‌های عاطفی او است. شادی و اندوه، گریه و خنده، بیم و امید و... نشان از آن دارد که این بعد بر شخصیت سالم، تأثیر فراوانی دارد. برخی از آیات قرآن که به این موضوع اشاره کرده‌اند، بدین قرار است:

۱. انسان بهتر می‌داند که آرامش روانی از نعمت‌های بزرگی است که در سایه ایمان و عمل صالح به دست می‌آید.^۶
۲. او در هنگام شادی و غم، گناه نمی‌کند و اگر لغزشی داشته باشد، استغفار می‌کند و ناامید نمی‌شود.^۷

۳. می‌تواند خشم و عصبانیت خود را کنترل کند.^۸
۴. در مورد داشته‌های دیگران احساس حسادت نمی‌کند.^۹

۱. نساء، ۸۱.

۲. بقره، ۱۸۶.

۳. آل عمران، ۱۹۱.

۴. نجم، ۳۸.

۵. کهف، ۱۱۰.

۶. رعد، ۲۸؛ انعام، ۸۲.

۷. آل عمران، ۱۳۵؛ زمر، ۵۳.

۸. آل عمران، ۱۳۴.

۹. نساء، ۵۴.

۵. با مردم رابطه مهربانانه‌ای دارد و دوست‌دار دیگران است.^۱

سوم. روش و منش (رفتار)

سومین ویژگی از ابعاد شخصیت انسان بهتر، ویژگی رفتاری است. این ویژگی‌ها در نگاه دین اسلام، چنان زیباست که الگوی رفتاری برای همه انسان‌ها در همه زمان‌ها و مکان‌ها است. در ادامه به برخی از آنها به‌طور خلاصه اشاره می‌شود:

۱. با نادانی، از هر گروهی پیروی نمی‌کند.^۲

۲. چشم خود را از نامحرم می‌بندد و خود را از نگاه حرام در همه حالات باز می‌دارد.^۳

۳. عفت را رعایت می‌کند.^۴

۴. به پدر و مادر احترام و نیکی می‌کند.^۵

نتیجه‌گیری

بنابراین، با توجه به این ویژگی‌ها، می‌توان گفت انسان‌ها هم مانند گوشی‌ها و سایر موجودات دارای مجموعه‌ای از ملاک‌های مثبت و منفی هستند که بهتر و بدتر بودن آنها را تعیین می‌کند. برخی آدم‌ها از دیگران بهتر و کامل‌تر بوده و در حقیقت آنها جانشینان خدا بر روی زمین هستند؛ همان‌طور که گوشی‌های بهتر، یک‌سری ویژگی مثبت و سازنده دارند، انسان‌های بهتر هم یک‌سری ویژگی دارند که در انسان‌های معمولی وجود ندارد.

اکنون می‌توانیم قسمت چهارم را که اختصاص به ویژگی‌های عالی در انسان دارد را بهتر و دقیق‌تر پر کنیم.

۱. آل عمران، ۱۵۹.

۲. اسراء، ۳۶.

۳. نور، ۳۱-۳۰.

۴. نور، ۳۲ و ۳۳.

۵. لقمان، ۱۴؛ احقاف، ۱۵.

سؤال‌ها و پاسخ‌ها

۱. چرا شناخت از عاطفه و رفتار مهم‌تر است؟ مثلاً اگر کسی امام حسین علیه‌السلام را دقیق نشناسد، ولی در مجلس عزاداری شرکت کند، فایده‌ای ندارد؟

هر انسان نیازمند شناخت نسبت به خود، جهان، آغاز و پایان زندگی است؛ از این‌رو، بزرگ‌ترین دغدغه اندیشمندان در شناخت هرچه بیشتر خلاصه شده و جهان‌بینی، اعتقادات و باورها را در برمی‌گیرد که لایه‌های اصلی فرهنگ هر جامعه بوده و زیربنای عاطفه و رفتار افراد را می‌سازند. به بیان بهتر، عواطف بر پایه شناخت رشد کرده و باعث ایجاد رفتار می‌شوند.^۱

از این‌رو، اگر کسی بدون شناخت کافی نسبت به مسئله‌ای مثل عزاداری امام حسین علیه‌السلام اقدام کند، ممکن است با یک شبهه کوچک از مسیر خود منحرف شده و دیگر میلی به شرکت در مراسم عزاداری نداشته باشد. در نتیجه به دلیل کمبود شناخت، هم عاطفه او به امام حسین علیه‌السلام از بین می‌رود و هم رفتار عزادارانه او کم‌رنگ خواهد شد.

۲. اینکه گفتید رفتار انسان یکی از راه‌های رسیدن به سعادت و کمال است، آیا رفتار بد گذشته که انجام داده‌ام در ناکامی و به‌طور کلی در زندگی‌ام مؤثر است یا خیر؟ به تعبیر دیگر، آیا اعمال خوب و بد انسان در زندگی آینده او نقش به سزا دارد یا خیر؟

قرآن به این پرسش دو گونه پاسخ می‌دهد:

پاسخ اجمالی

پاسخ اجمالی قرآن به این مسئله، مثبت است؛ یعنی قرآن به‌طور کلی می‌پذیرد که رفتار انسان در زندگی او نقش‌آفرین است^۲ و به‌طور کلی اعمال نیک و بد در زندگی تأثیر حتمی دارد.^۳

پاسخ تفصیلی

دستیابی به پاسخ تفصیلی قرآن به این مسئله نیازمند ذکر این مقدمه است

۱. رزاقی، هادی، ۱۳۸۷، ص ۱۷۵.

۲. نجم، ۳۹.

۳. نساء، ۸۵؛ بقره، ۲۸۶؛ نحل، ۹۷؛ اسراء، ۷.

که برخی رفتارها تأثیرات بیشتر و سنگین‌تری بر آینده انسان دارند. به عنوان نمونه تکبر، باعث گمراهی ابدی و محرومیت از تشخیص راه صحیح خواهد شد. مهم‌ترین پیامد تکبر، روی‌گردانی از نشانه‌های هدایت به سوی خدا است.^۱ وقتی شخصی از این نشانه‌ها دور شد، از همه خوبی‌ها دور می‌شود. مثلاً همواره به آداب و رسوم آبا و اجدادی و سلاطین کشور خود مثل کوروش و... استناد کرده^۲ و دعوت پیامبران را نوعی ریاست‌طلبی تلقی می‌کنند.^۳ از دیگر پیامدهای تکبر، مسخره کردن انسان‌های مؤمن است که آنها را دیوانه می‌دانند.^۴

از سوی دیگر، رفتاری مانند نیکی به دیگران و صدقه دادن، اثر قابل توجهی بر اصلاح رفتارهای گذشته انسان دارد که بزرگ‌ترین پیامد آن، بخشش گناهان گذشته است.^۵ به تعبیر دیگر، تأثیر متقابل پرداخت صدقه، پاک شدن صدقه دهنده است؛ چون این کار در حقیقت نوعی معامله با خداست و ثمره معامله با صاحب پاکی و طهارت، یعنی خدا، چیزی جز پاکی و طهارت انسان نخواهد شد.^۶

۳. چه روشی برای کنترل رفتار بد و جلوگیری از میل انسان به گناه پیشنهاد می‌دهید؟

یکی از بهترین روش‌های کنترل رفتار و امیال، توجه به نتیجه و پیامد آنها است. کسی که در اسارت رفتار یا میل بد قرار گیرد، عقل و دین خود را از دست می‌دهد^۷ و خود را گرفتار دام شیطان می‌کند؛^۸ اما آن کس که از دستور خدا اطاعت کند، می‌تواند جوانمردی و آقایی خویش را حفظ کند.^۹ ناگفته نماند هدف و مقصود دین، کنترل تمایلات انسان است، نه تعطیلی آنها!

۱. اعراف، ۱۴۶ و ۱۴۷.

۲. مائده، ۱۴.

۳. یونس، ۷۸.

۴. بقره، ۱۳.

۵. توبه، ۱۰۳.

۶. مجادله، ۱۲.

۷. مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۳۴۳.

۸. همان، ص ۳۴۶.

۹. اعراف، ۷۴.

تمرین

۱. از دانش‌آموزان بخواهید در گروه‌های سه‌نفره، نسبت به یادداشت ویژگی‌های مخالف موارد مذکور اقدام کرده و خودشان برای انسان دارای این ویژگی‌ها یک اسم بگذارند (مثل انسان ناقص، انسان بی‌شخصیت، نا انسان).
۲. از آنها بخواهید مسیر رسیدن به شناخت، عاطفه و رفتار بهتر را با توجه به ویژگی‌های مذکور و ویژگی‌های تمرین شماره یک، به شکل بازی مارپله ترسیم کنند.
۳. از آنها بخواهید بر اساس ویژگی‌های مذکور، نسبت به تکمیل لیست خوب‌ها و بد‌ها (مثل کار نمایندگان کلاسی) از انسان‌های ابتدایی و امروزی اقدام نمایند.

منابع

۱. جلالی، مهدی، روانشناسی پرورشی، تهران، چهر، ۱۳۴۱.
۲. جوادی آملی، عبدالله، فطرت در قرآن، قم، اسراء، چاپ سوم، ۱۳۸۴.
۳. شیروانی، علی، سرشت انسان، قم، معارف، ۱۳۷۶.
۴. رزاقی، هادی، نگرش و ایمان، قم، انتشارات مؤسسه امام خمینی، ۱۳۸۷.